

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI SÖZLEŞMESİ LİSTELERİNDE YAŞAYAN MİRASLAR VE SABİTLENEN GELENEKLER*

Living Heritages and Fixed Traditions in the Lists of the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage

Doç. Dr. Selcan GÜRÇAYIR TEKE**

*Somut olmayan kültürel miras sadece geçmiş kültürlerin hatırası değildir,
aynı zamanda geleceği icat etmek için bir laboratuvardır.*
Koichiro Matsuura, UNESCO Eski Genel Direktörü

ÖZ

UNESCO tarafından hazırlanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, küreselleşme ve sanayileşme sonucu yavaş yavaş yok olan somut olmayan kültürel miras ürünlerini koruma düşüncesiyle 2003 yılında imzalanmıştır. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi yaşayan mirasları korumayı hedefler. Sözleşmeye göre somut olmayan kültürel miras öğeleri sürekli bir biçimde yeniden yaratılırlar ve kuşaktan kuşağa aktarılırlar. Sözleşme’de kullanılan koruma kavramı somut olmayan kültürel mirasın saf ve ilk biçimlerinde dondurma ya da sabitleme anlamına gelmez. Somut olmayan kültürel mirasın korunması bilginin, becerilerin ve anlamların aktarılması ile ilişkilidir. Bu nedenle Sözleşme kapsamında somut olmayan kültürel miras unsurlarına karşı farkındalık artırma, aktarımını sağlama, envanterleme ve yeniden canlandırma büyük önem taşımaktadır. Taraf Devletler tarafından hazırlanan ulusal envanterlerin düzenli aralıklarla güncellenmesi somut olmayan kültürel miras unsurlarında yaşanan değişim ve dönüşümleri görmeyi hedefler. Dolayısı ile Sözleşme, belirli bir zamanda dondurulmuş ya da kalmış bir miras algısına sahip değildir. Ancak bazen teorideki hedefler pratikte karşılığını bulamaz. Bu makalede, Temsili Liste ve Acil Koruma Gerektiren Liste’ye kaydedirilen el sanatları geleneği üzerinden listelerdeki yaşayan miras ve sabitlenen gelenek algısı tartışılmıştır. Taraf Devletlerin hazırladığı aday dosyaları, Değerlendirme Organı raporları ve Komite kararları veri olarak kullanılmıştır. El sanatları geleneği ile ilgili dosyalarda el sanatlarının bugün nasıl yaşatıldığına ilişkin veriler sunulurken bazı el sanatlarının otantikleştirildiği, geçmişte yapıldığı şekliyle sürdürülmelerinin arzulandığı, mirasın geçmişten ne kadar izler taşıyorsa o kadar eşsiz bir miras olarak değerlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Mirasın bazı biçimlerini ya da dönemlerini idealize etmenin Sözleşme’nin ruhu ve ilkeleriyle çeliştiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler

Yaşayan miras, otantikleştirme, yaşatarak koruma, geleneğin sabitlenmesi, el sanatları geleneği.

ABSTRACT

The Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage was adopted by UNESCO in 2003 with the thought that intangible cultural heritage disappears step by step because of globalization and industrialization. The Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage aims to safeguard living heritages. According to the Convention intangible cultural heritage elements are constantly recreated and transmitted from one generation to another. Safeguarding does not mean fixing or freezing intangible cultural heritage in some pure or primordial form. Safeguarding intangible cultural heritage is about the transferring of knowledge, skills and meaning. In this reason awareness raising activities, transmission, inventorying and revitalization of intangible cultural heritage are very important. Being updated of national inventories periodically aims to see changes and transformation of intangible cultural heritages. Hence the Convention does not have the perception of fixed or freezing heritage. But sometimes goals in theory cannot correspond in practice. In this article, it has

* Geliş tarihi: 18 Ekim 2018 – Kabul tarihi: 1 Aralık 2018 / Gürçayır Teke, Selcan. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Listelerinde Yaşayan Miraslar ve Sabitlenen Gelenekler” *Milli Folklor* 120 (Kış 2018): 19-31

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara/Türkiye, selcan.teke@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2340-7378>

been discussed the perception of living heritage and fixed tradition based on traditional craftsmanship elements inscribed on the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding and The Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. Nominations forms prepared by State Parties, reports of the Evaluation Body and Committee decisions have been used as data. It has been concluded that some elements of traditional craftsmanship are authenticated. It has also been revealed that idealization of certain forms and periods of heritage conflicts with the spirit and principles of the Convention.

Key Words

Living heritage, authentication, safeguard, fixing tradition, traditional craftsmanship

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması (SOKÜM) Sözleşmesi yaşıyan mirasları korumayı hedefleyen uluslararası bir sözleşmedir. Somut olmayan kültürel miras öğeleri sürekli bir biçimde yeniden yaratılırlar. Buna bağlı olarak Sözleşme’de benimsenen koruma terimi de dondurarak, sabitleyerek korumak yerine “yaşatarak” korumayı amaçlar. Bu nedenle Sözleşme kapsamında somut olmayan kültürel miras unsurlarına karşı farkındalığı arttırma, aktarımını sağlama, envanterleme ve yeniden canlandırma büyük önem taşımaktadır. Taraf Devletler tarafından hazırlanan ulusal envanterlerin düzenli aralıklarla güncellenmesi somut olmayan kültürel miras unsurlarında yaşanan değişim ve dönüşümleri görmeyi hedefler. Anlaşılacağı üzere Sözleşme, belirli bir zamanda dondurulmuş ya da kalmış bir miras algısına sahip değildir. Sözleşme açısından miraslar ne kadar eski ya da arkaik oldukları için değil, günümüzde ait oldukları topluluklar, gruplar ve bireyler için ifade ettiklerinden dolayı değerlidirler. Bu anlamda kuşaklar arasında kültürel sürekliliği sağlamak amacıyla da aktarılmalıdır. SOKÜM Sözleşmesi’nin bir bakıma özgünlüğünü oluşturan yaşatarak koruma, sürekli değişen bir şeyden bahsediliyorsa nasıl korunacağına yönelik soruları da beraberinde getirir.

Tersinden bakılırsa bir gelenek ya da kültürel bir uygulamanın korunması gerekiyorsa onu diğerlerinden ayıran ve farklı kılan, “özgün” bir özelliğinin olması gerekir. Sözleşme’nin ele aldığı alanla yakından ilişkili folklor disiplininin getirdiği eski alışkanlıklar ve korumaya ilişkin algılarımız bizi “otantik” miras arayışına götürür. Bu makalede her ne kadar yaşayan miraslar üzerine odaklanan bir Sözleşme olarak ortaya çıkmış olsa da SOKÜM Sözleşmesi’nde el sanatları özelinde otantikleştirilmenin, geleneği sabitlemenin önemli bir sorun olarak karşımızda durduğu tartışılacaktır. Yalnızca el sanatlarına yönelik mirasların seçilmesi, çalışmanın bir makale çerçevesinde hacimsel anlamda sınırlandırılması gerektiği düşüncesinin yanında el sanatlarının geçmişteki yapım teknikleri ve kullanılan malzemelerle ilişkisi ve belki de teknolojik yeniliklere/değişimlere en açık olunması gereken miras alanı olarak düşünülmesidir. El sanatlarının somut olmayan kültürel miras alanlarından somut miras ile en ilişkili alt başlık olarak görülmesi de bu tercihin altında yatan nedenlerin başında gelmektedir. Mirasın otantiklik değerini öne çıkaran 1972 Sözleşmesi’nden kaynaklı alışkanlıkların ve değerlendirmelerin SOKÜM Sözleşmesi’nin en somut

alanı olan el sanatları geleneğine taşındığı düşünülebilir.

SOKÜM Sözleşmesi kapsamında somut olmayan kültürel miras olarak tanımlanan beş ana başlıktan biri el sanatları geleneğidir. El sanatları, yukarıda da ifade edildiği gibi SOKÜM Sözleşmesi'nin en somut alanını oluşturmaktadır. Her ne kadar zanaatkarların icra ettikleri el sanatlarının yapım bilgisini kuşaktan kuşağa aktarmalarını teşvik etmeyi amaçlayan bir Sözleşme olsa da yapılan ürünler de ister istemez Sözleşme kapsamında değerlendirilmektedir. Aslında somut olmayan kültürel miras öğelerinin büyük bir kısmının somut ürünlerle/araç gereçlerle bağlantısı vardır. Zaten Sözleşme'nin somut olmayan kültürel miras tanımında bu somut alana "Somut olmayan kültürel miras toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar- anlamına gelir." tanımıyla açıkça vurgu yapılır (Madde 2, 2005: 164).

Sözleşme'nin hazırlanma sürecinde el sanatlarının nerede yer alacağı konusunda ciddi tartışmalar yürütülmüştür. Hatta Sözleşme'nin taslak oluşturma çalışmaları sırasında el sanatları geleneğinin ayrı bir başlık altında yer almadığı görülmektedir. SOKÜM Sözleşmesi'nin ilk taslak oluşturma toplantısında somut olmayan kültürel miras, sözlü anlatımlar, gösteri sanatları, sosyal uygulamalar, ritüeller, festivaller ve doğa ile ilgili bilgi ve uygulamalar başlıkları altın-

da tanımlanır¹. El sanatları ayrı bir alt başlık altında değerlendirilmez (*First Preliminary Draft... 2002: 3*). Ancak somut olmayan kültürel miras olarak tanımlanan bu alt alanların ayrıntılandırıldığı ekler kısmında sosyal uygulamalar, ritüeller ve festivaller başlığı altında ipek kültürü ve sanatları (üretim, dikme, boyama, elbise tasarımları), ahşap oymacılığı ve dokumacılığın sosyal uygulamalar arasında yer aldığı görülür. Yine ekler kısmında dokumacılık bilgisi ve sanatları doğa ile ilgili bilgi ve uygulamalar başlığı altında yer alır (*First Preliminary Draft... 2002: 17*). El sanatlarının birbirinden bağımsız iki başlık altında yer alması üye devletler tarafından bir sonraki toplantıda tartışılır ve görüşler el sanatlarının ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi üzerinde yoğunlaşır (*Second Session.... 2003*).² Taslak yazımının üçüncü toplantısında el sanatları geleneği beşinci alt alan olarak somut olmayan kültürel mirasın alt alanlarından biri olarak gösterilir (*Consolidated Preliminary... 2003*).³ SOKÜM Sözleşmesi'nin esas metninde de bu durum korunur. El sanatlarının Sözleşme'nin neresine ekleneceği konusundaki bu "kafa karışıklığı ya da kararsızlığı" somut olmayan kültürel mirasın somut miras ile ilişkili ancak mesafeli duruşundan kaynaklandığı düşünülebilir. El sanatları, somut olmayan kültürel mirasın diğer alanlarıyla ilişkilendirildiğinde değerlendirilebilecek bir alan olarak görülür.⁴ Sözleşme'nin taslak metin oluşturma toplantılarında el sanatları geleneğini diğer alt alanlarla ilişkilendirerek vermeleri bunun göstergesidir.

El sanatları geleneği, somut ol-

mayan kültürel mirasın diğer unsurları gibi tehdit altındadır. Seri üretim, küreselleşme, teknolojik gelişmeler, hammadde sorunları, değişen yaşam şartları ve buna bağlı olarak değişen estetik zevkler ve nüfus artışı gibi pek çok nedenden dolayı geleneksel el sanatları yok olma ve kaybolma tehlikesi altındadır. SOKÜM Sözleşmesi, kaybolmuş el sanatlarına ilişkin herhangi bir koruma refleksi içermez. Yeniden canlandırılan geleneklerin ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının buna bir istisna oluşturduğunu ifade edebiliriz.⁵ Sözleşme listelerine bakıldığında geleneksel el sanatlarının ülkeler tarafından büyük bir çoğunlukla Temsilî Liste'ye kaydedildiği görülmektedir. Acil Koruma Gerektiren Liste'de görece az el sanatı unsuru ile karşılaşırız. Bu da bize Sözleşme'nin listelerine el sanatları geleneği ile ilgili unsurlarını kaydettiren Taraf Devletlerin ilgili el sanatlarının yaşayabilirliğine ilişkin hayati sorunlarının olmadığına dair ipuçları verir.

Temsilî Liste ve Acil Koruma Gerektiren Liste'ye bakıldığında Taraf Devletlerin dosya metinlerinde el sanatlarının bugününe ilişkin bilgilere oldukça sınırlı yer verdikleri görülmektedir. Bu bilgilerin verildiği dosya metinlerinde, el sanatları ürünlerinin işlev değiştirme, modern tasarımlarla birleştirme, estetik yönlerinin ön plana çıkarılması gibi yöntemlerle yaşayabilirliklerinin sağlandığı görülmektedir. El sanatları ürünlerinin çevre dostu olması, çevresel sürdürülebilirliği sağlaması da el sanatlarının günümüzdeki aktarım nedenlerinin başında gelmektedir. Yine herhangi

bir ritüel, geleneksel uygulama ya da festivalin bir parçası olma da geçmişi çok eskilere dayanan el sanatlarını yaşatma nedenleri arasındadır. Dosya metinlerinden örnek verecek olursak, Al-Qatt, Al-Asiri kadın geleneksel iç duvar boyama sanatı (Suudi Arabistan, TL, 2017) günümüzde erkekler tarafından da sürdürülür, geçmişte sadece oturma odalarının duvarları süslenirken günümüzde ev içi, ev dışı ve kamusal mekânlar iç mimarlar tarafından bu el sanatı ile süslenir hâle gelmiştir (Nomination File No: 01261, s. 4). Konjic ahşap oymacılığı (Bosna Hersek, TL, 2017) klasik el oyması mobilyaların yanı sıra tasarımcılarla işbirliği içerisinde yaratılan geleneksel el oyması motiflerle harmanlanan modern tasarımlarla sürdürülür (Nomination File No: 01288: s. 4). Washi kâğıtları (Japonya, TL, 2014) moda için uygun olarak tasarlanan abajurlar sayesinde gençlerin ilgisini çekmeyi başarır (Nomination File No: 01001, s. 5). Matyó nakışlarının (Macaristan, TL, 2012) daha geniş bir kesimin dikkatini çekmesi ve yaygınlık kazanması için, ilgili topluluk geleneksel çerçeve ve biçimleri koruyarak yeni uygulama metotları araştırır. Matyó ustalarının katılımı ve denetiminde çağdaş moda tasarımcılarının yaratımlarının içerisine geleneksel nakış motifleri ve teknikleri adapte edilir (Nomination File No: 00633: s.9). Bazı yenilik girişimleri de uygulayıcı topluluklar tarafından kabul görmeyebilir. Chiprovtsi'de kilim dokumacılığını (Bulgaristan, TL, 2014) modernize etmek ve moda için uygun hâle getirmek için 19. yüzyıl sonları 20. yüzyıl başlarında Sarabosna ve Avusturya

kilimlerinin örnekleri getirilir. Keçe, kilim dokumacılığının içine sokulmaya çalışılır. Ancak tüm bu girişimler yerel halk tarafından kabul edilmez (Nomination File No: 00965, s. 8). El sanatlarının estetik yönlerinin vurgulanması ve modernize edilmeleri, yukarıda verilen Bulgaristan örneğinde olduğu gibi kimi zaman mirasın doğasını, gelenekselliğini bozmakla eş değer görülür ve kabul edilmez. Junjie Su tarafından yapılan bir alan araştırmasında karşımıza çıkan çömlek ustası Yin Gang de “otantik ve geleneksel bulunmama” sorunu ile karşı karşıyadır. Gang’in turistler için hazırladığı modern çömlek hediyeleri, yerel otoriteler tarafından geçmiştekiler gibi “geleneksel ve otantik” olmadıkları söylenerek eleştirilir. Oysaki Gang hem çömlek yapımını öğrenme sürecinin hem de yapım aşamalarının “geleneksel” olduğunu düşünmektedir. Çömlek yapımını 6-7 yaşlarından itibaren dedesinden ve annesinden öğrenmiştir. Tasarladığı ürünler ona göre “sanatsal, eşsiz, yaratıcı ve etnik”tir. “Eski ve otantik” çömlekleri yapma konusunda isteksizdir çünkü müşterileri için artık bu ürünler popüler değildir. “ürünlerimi satmak zorundayım, hayatta kalmak, gelişmek zorundayım bu nedenle “sadece eski şeylerin kabul edilebilir” olduğunu düşünen SOKÜM yetkilileri ile aynı fikirde değilim” sözleriyle kendini ve yaptığı ürünleri savunur (Su 2018: 928). Su, SOKÜM yetkililerinin otantiklik ve geleneksellik düşüncelerinin ürüne bağlı değerler (*product-related values*) tarafından yönlendirildiğini ortaya koyar. Oysaki somut olmayan kültürel miras ürünleri söz konusu olduğunda uygulamaya

bağlı değerler (*practice-related values*) yani geleneksel, öz değerler (*intrapersonal values*) yani kişisel ilgi alanları ve kişiler arası değerler (*interpersonal values*) yani aile anıları da dikkate alınmalıdır (Su 2018).

Günümüzde yaşamakta olan mirası korumayı hedefleyen Sözleşme açısından kadim gelenekler ya da arkaik ritüeller artık aktarıcıları ve uygulayıcıları yoksa somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilemezler. Sözleşmede yaşayan miras üzerine olan bu vurgu, Sözleşme metninde “Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır” ifadeleriyle ortaya konur (Madde 2, 2005: 164). Somut olmayan kültürel miras teriminin benimsenmesinden çok önce folklorcular arasında otantik, değişmez olduğu düşünülen –belki de sırf bunun için değerli- arkaik geleneklerin yerine her icrada yeniden yaratılan, değişen ve dönüşen geleneklerin araştırılmasına yönelik bir paradigma değişikliği gerçekleşmiştir. Kristin Kuutma “Folklorun Somut Olmayan Kültürel Mirasa” başlıklı yazısında “Folklor terimi ilk ortaya atıldığı zaman geçmişin sabit, değişmez olduğu bir dünyada bu terimin manası ve tarif ettikleri durağan ve sabitti ancak küresel olarak birbirine bağımlılığın arttığı koşullar altında bu anlam, işaret ve tarifler istikrarsız ve değişken hâle gelmiştir. Amerikalı folklorcular “folklorun aranıp bulunan bir şey olmadığı aksine onun üretildiği” şeklindeki yapı-sökücü duruşu benimsediklerinde, folklorcuların kül-

türel ifadelerin “tespiti ve adlandırılması” süreçleriyle ilgilenmek suretiyle “folklorizasyonu” gerçekleştirdiklerini hissetmişlerdir.” ifadeleriyle bu süreci özetler (Kuutma 2018: 20). Folklorcular arasında bu bakış açısının yaygınlaşması elbette zaman almıştır ve hâlen tam anlamıyla yerleştiğini söylemek güçtür. Folklor teriminin bütün olumsuz çağrışımlarından sıyrılarak yeni bir sayfa açan somut olmayan kültürel miras terimi ile bunun ne kadar başarılı olduğunu da ayrıca düşünülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bazı soruların üzerinde ciddiyetle durulmalıdır. SOKÜM Sözleşmesi ile gerçekten yaşayan miraslar mı korunuyor yoksa yaşatılması arzu edilen otantik olduğu düşünülen miraslara mı yer veriliyor? Taraf Devletlerin Acil Koruma Gerektiren Liste ya da Temsilî Liste’ye kaydettirdikleri bazı el sanatları kaydettirdikleri şekliyle ne kadar süre daha yaşatılabilir? SOKÜM Sözleşmesi ile folklorcuların bir türlü kurtulamadıkları “otantik” ve “değişmez” miras algısı yenileniyor mu? Yenilik ve değişim, miras unsurları için bir tehdit olarak mı görülüyor? Otantiklik algısı mirasın taşıyıcıları ve aktarıcıları tarafından mı üretiliyor yoksa miras uzmanlarının bilinçli olarak ürettiği bir söylem mi?⁶

Somut olmayan kültürel miras unsurlarının sahip olduğu varsayılan otantiklik algısı Ahmed Skounti tarafından bir “yanılsama” olarak nitelenir. Skounti, SOKÜM Sözleşmesi ile “bir zamanlar kendi kaderlerine terk edilerek kaybolmaya bırakılmış pek çok unsurun bugün büyük bir önem taşıdıklarını” miras çalışanlarının miraslar “yaşasınlar mı yoksa yok olma

tehlikesi altında mı kalsınlar” noktasında katkıda bulduklarına kesin bir biçimde inandıklarını ifade eder. Miras çalışanlarının “ilk işlevlerini yitirmiş unsurların uzun ömürlü olması için çalıştıklarını düşündükleri”ni ancak somut olmayan kültürel mirasın asla aynı olamayacağını, kendilerini sahiplenenler ve uygulayanlar dâhil herkese yabancılaşacaklarını” ileri sürer. Somut olmayan kültürel miras unsurlarının varlıklarını sürdürmelerini “farz edilen otantiklerine yol açan şeyleri kurban etmelerine bağlı” olduğuna dikkat çekerek otantik yanılsmayı “gelenek icat etmeye” benzetir (Skounti 2018: 139-140). Marc Jacobs da Sözleşme’nin yaşayan miras vurgusunun gölgede kaldığına başka bir açıdan dikkat çeker ve “elektiriksizlik kuralının” Sözleşme’de içten içe işlediğini ve çağdaş kültürel uygulamalar ve geleneklerin listelerde kendilerine pek yer bulamadığını ifade eder. 2003 Sözleşmesi ile benimsenen somut olmayan kültürel miras terimi ile birlikte modern kavramlara ve olgulara, hatta siber kültüre bile açık olunmasına, bütün resmî kurallarına ve prosedürlerine rağmen Sözleşme’nin örtülü birtakım ölçütler tarafından yönlendirildiğine dikkat çeker. El yapımı gitarların, banjoların ve Angklangların yerine elektirikli gitarların ve sentezleyicilerin nerede olduğunu, Karides balıkçılarının neden traktörlerde değil de hep at sırtında olduklarını sorar (Jacobs 2014: 114). Böylece, somut olmayan kültürel miras terimi ile hedeflenen yaşayan miras vurgusunun bir anlamda tam da yansıtılmadığını belirtir.

SOKÜM Sözleşmesi ile elbette

yaşayan mirasların korunması hedeflenmektedir. Ancak Taraf Devletlerin Sözleşme'yi algılayış biçimleri ve kendi iç dinamiklerine göre Sözleşme'yi yorumlamaları karşımıza farklı tablolar çıkarır. Taraf Devletlerin somut olmayan kültürel mirasa bakışları, neyi somut olmayan kültürel miras olarak değerlendirdikleri, bu mirası koruma biçimleri ve metotları zaman zaman Sözleşme'nin metni ve amaçlarıyla çelişebilir. Sözleşme'nin teorideki beklentilerinin her zaman uygulamada karşılığını bulmadığı Değerlendirme Organı'nın raporlarında karşımıza çıkar. 2011 yılında Acil Koruma Gerektiren Liste'ye önerilen unsurlara ilişkin raporunda Değerlendirme Organı somut olmayan kültürel miras unsurlarının yaşayan biçimlerinin öne çıkarılmasına yönelik şunları önerir:

Taraf Devletler bir unsurun yaşayabilirliğinin, bugün nasıl bir ifade şekli bulduğunun, günümüzdeki sosyal işlevlerinin ne olduğunun açık bir tanımını sağlama konusunda cesaretlendirilirler. Unsur zaman içerisinde değişmiş olabilir ve farklı varyasyonlar, doğaçlamalar ve yorumlar var olabilir. Sözleşme, bir unsurun ne kadar 'otantik' ya da 'orijinal' olduğu ile ya da onun 'ideal' formunun ne olması gerektiği sorusu ile ilgilenmemektedir; daha ziyade, bir unsurun uygulayıcılarının hayatlarında bugün ne şekilde yer aldığını önemsemektedir (UNESCO 2011: 8).

SOKÜM Sözleşmesi'nde Taraf Devletlere mutlaka kaçınmaları gereken alanlar olarak gösterilen uygulamalar da yine folklor disiplininin tarihi ve buna bağlı olarak gelişen korumacılık fikri ile ilgili sorunlar-

la yakından ilişkilidir. Evrim Ölçer Özünel tarafından "somut olmayan kültürel mirasın karanlık yüzleri" olarak tanımlanan "turistifikasyon, bağlamından koparma, millileştirme, müzeifikasyon, otantifikasyon ve aşırı ticarileştirme" gibi konular folklor disiplininin tarihine içkin sorunlardır (Özünel 2017). Kuutma'nın ifadesiyle "folklorun üstü kapalı biçimde metalaştırılmasının yanı sıra ticari ve politik istismarı, onlarca yıldır süren disiplinler bir içe bakışın parçasıdır." (Kuutma 2018: 20).

Skounti ve Jacobs'un çekinceleleri ve eleştirileri, el sanatları özelinde listelere bakıldığında da karşımıza çıkar. Sözleşme kapsamında el sanatları ile ilgili olarak kaydedilen unsurlara ilişkin bazı dosya metinlerinde el sanatlarının bugün nasıl yaşadığından ya da yaşama imkânlarından ziyade geçmişte kaçınıcı yüzyıldan beri nasıl sürdürüldüğüne ilişkin bilgilerin oldukça ayrıntılı bir şekilde verildiği görülür. Acil Koruma Gerektiren Liste için anlaşılır olabilecek bu durum Temsili Liste söz konusu olduğunda pek de anlaşılır değildir. Çünkü unsurun yaşayabilirliği konusunda bir tehlike hâlihazırda yoktur. El sanatları dosyalarında el sanatına ilişkin geçmişteki görünümünün "idealize edilerek" ön plana çıkarılması bugün nasıl ve hangi motivasyonlarla yaşatıldıklarına ilişkin bilgilerin gölgede bırakılması üzerinde düşünülmesi gerekir. Listelere kaydedilen el sanatlarının büyük bir kısmı aile içerisinde anneden kıza babadan oğula aktarılır, belirli bir bölgeye özgüdür, teknolojik gelişmelere karşı kendisini korumuştur, hammadde sorununu devlet ya da

STK'lar aracılığıyla aşmıştır, kimlik ve aidiyet duygusu vermesi gelecek kuşaklara aktarılmasındaki neredeyse en temel gerekçedir, zayıflayan usta çırak ilişkisinin resmî olmayan eğitim kanalıyla aşılacağına yönelik kesin bir inanç vardır.

El sanatları ortaya çıktıkları dönemin yaşam biçiminden izler taşırlar. El sanatlarına aktarıcılarının harcadıkları zaman dilimi, kullandıkları malzemeler, yapım teknikleri, kullanılan motifler, sanatın aktarılma biçimi sanatın icra edildiği dönemi yansıtır. Sözleşme özelinde örnek verecek olursak Li dokumaları (Çin, AKL, 2009) geçmişte bir işlevi yerine getirdikleri için üretiliyordu, duvar halıları (Romanya ve Moldova, TL, 2016) kızların çeyizlerinin önemli bir parçası olarak düşünülüyordu, Lahij bakırları (Azerbaycan, TL, 2015) geçmişte mutfak araç gereçlerinin büyük bir kısmını oluşturuyordu, Kgatlang çömlekleri (Bostwana, AKL, 2012) geçmişte saklama kültürünün önemli bir parçasıydı. Bu el sanatlarının hiçbiri geçmişte “geleneksel,” “özel,” “otantik” ya da “daha iyi” oldukları düşünüldükleri için yapılmıyordu. Bir ihtiyaca cevap veriyorlardı, bir işleve sahiplerdi. Bu ihtiyaçları daha hızlı, daha çok sayıda ve daha ucuza üretilen ürünler almaya başladığında “yaşayabilirlik” sorunuyla karşı karşıya kaldılar. SO-KÜM Sözleşmesi bu miras alanlarına yeni bir çıkış kapısı araladı, insanlığın binlerce yılda oluşturduğu bu bilgilerin gelecek kuşaklara aktarılmasının yollarının bulunması gerektiğini ileri sürdü. Çünkü bu unsurlar, kültürel devamlılığı sağlıyordu, insan yaratıcılığına saygının bir işaretiydi, eko-

nomik ve çevresel sürdürülebilirliği beraberinde getiriyordu, kimlik ve aidiyet duygusu veriyorlardı.

Geçmişin ve otantikliğin büyüğü, el sanatlarına ilgiyi artıran etmenler olarak görülseler de aynı zamanda bu sanatların bugün sürdürülmelemlerini engellerler. El sanatlarını sınırlı bir topluluk tarafından devam ettirilen “geçmiş bugüne sürükleyen müzelik bir faaliyete” dönüştürme tehlikesini de beraberlerinde taşırlar. Temsilî Liste ve Acil Koruma Gerektiren Liste’de ilgili el sanatının kadimliğini ve köklülüğünü vurgulamak için deyim yerindeyse “övünülerek bahsedilen” arkaiklik vurgusu mirasın yaşatılmasının önündeki en büyük engellerdendir. Portekiz tarafından 2015 yılında Acil Koruma Gerektiren Liste’ye kaydedtirilen inek çanı üretimine ilişkin dosyada “inek çanlarının ikibin yıl ve daha fazla zamandan beri aynı geleneksel ve endüstrileşmemiş metotlar kullanılarak” üretildiği ifade edilir. M.Ö. I. Yüzyıldan itibaren İber Yarımadasında yapılanların bugün yapılanlarla aynılığı vurgulanır (Nomination File No: 01065, s. 3). Oysaki mirasın yapım bilgisinin kuşaklar arasında aktarılmasında ve pazar bulmasında ciddi sıkıntılar vardır. Mirasın teknik anlamda yeniliklere uyum göstermesi ve tasarımlarla birleştirilmesi hem mirasa olan farkındalığı artıracak hem de sürdürülmesini sağlayacaktır. İnek çanlarının dekoratif amaçlar için kullanılması ve turistler tarafından hediyelik eşya olarak satın alınması yoluyla mirasın sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmaktadır.

Endonezya tarafından Temsilî Liste’ye 2017 yılında kaydedtirilen

Pinisi, Güney Sulawesi’de kayık yapımı sanatına ilişkin hazırlanan dosya metninde unsurun Temsilî Liste’ye alınmasının ne kazandıracağına ilişkin bölümde verilen bilgiler, yaşayan bir mirastan ziyade zamanın bir yerinde sabitlenmiş bir miras resmi çizer. Temsilî Liste ile sağlanacak uluslararası imajın mirasa karşı olumsuz bakış açısını değiştireceği ve mirasın yaygınlaşacağı düşünülür. “Unsurun Temsilî Liste’ye kaydedilmesinin “geleneksel” ve muhtemelen bu yüzden çağdışı bir bilgi olarak küçük görülen bir değere karşı Endonezyalıların farkındalığını artırması” beklenir (Nomination File No: 01197, s. 5). Bazen de Taraf Devletler mirasın yaşayabilmesi için yeniliklere ve çağımızın yaşam şartlarına uyması gerektiği düşüncesini öne çıkarırken ilgili topluluk mirası, eskide kaldığı biçimiyle muhafaza etme düşüncesinde olabilir. Portekiz tarafından 2016 yılında Acil Koruma Gerektiren Liste’ye kaydedtirilen Bisalhães siyah çömlekçiliğine ilişkin hazırlanan dosya metninde 16. Yüzyıldan beri sürdürülen bu geleneğin kullanılan malzemelerdeki çok ufak yenilikler haricinde değişmediği vurgulanarak “hem uygulayıcılar hem de alıcılar tarafından geleneği sürdürmenin çağın gereklilikleri ile baş edemeyen süreçleri dondurmak anlamına gelmediğinin daha iyi anlaşılması gerektiği” ileri sürülür (Nomination File No: 01199, s.6)

El sanatları; kültürel/sosyal, ekonomik yönleri olan somut olmayan kültürel miras ürünleridir. El sanatlarının gelecek kuşaklara aktarılmasındaki motivasyon, çoğu zaman el sanatlarını sürdürenlerin yaşamlarını

sürdüremelerine sağladıkları ekonomik katkıdır. Sözleşmenin ticarileşme üzerinde kimi zaman aşırıya kaçan endişesi, el sanatlarının aktarılmasında ve gelecek kuşaklara taşınmasındaki temel motivasyonlardan birinin göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir. Bangladeş tarafından 2017 yılında Temsilî Liste’ye kaydedtirilen Shital Pati geleneksel dokuma sanatına ilişkin dosyada, 1980’lerde geleneksel dokumanın hammaddesi murta bitkisinin olduğu arazilerin pirinç tarımı ve artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamak üzere kullanıldığına dikkat çekilir. Devlet, sanatın sürdürülmesi için devlet arazilerinde vergi almaksızın murta bitkisi yetiştirilmesine izin verir ve medya, plastiğe karşı biyolojik olarak parçalanabilen murta bitkisini kullanan Shital pati dokumacılarının çevre koruma bilinçlerini ön plana çıkaran yayımlar yapar. Bu sayede dokumacılar mesleklerini sürdürürler. (Nomination File No: 01112, s. 6). Komite, Shital Pati dokumacılığının Temsilî Liste’ye dahil edilmesine karar verir, ancak “unsurun artan görünürlüğünün etkilerini izleme ve ticarileşmeye bağlı olarak ortaya çıkabilecek ters etkileri azaltmak” konusunda da Bangladeşi uyarır (<https://ich.unesco.org/en/decisions/12.COM/11.B.4>). Mirasın görünürlüğünün artması, yaygınlaşması ve ticarileşmesi arasındaki ilişkiler ve ince çizgiler bir yönüyle mirasın sürdürülmesindeki temel motivasyon iken diğer yönüyle mirası tehdit eden bir faktör olarak değerlendirilir.

El sanatlarına otantik bakış ve geleneğin sabitlenmesi fikri, Hükümetler Arası Komite’de sunulan raporlarda ve alınan kararlarda net

bir biçimde gözlenebilir. SOKÜM Sözleşmesi'nde Sözleşme'nin ruhuna uygun olmayan kelime ve dil kullanımı Değerlendirme Organı ve Komite tarafından tespit edilmekte ve dosyalardaki dil kullanımı konusunda Taraf devletler zaman zaman uyarılmaktadır. Otantik, orijinal, eşsiz (unique) kelimeleri aday dosyalarda Taraf Devletler tarafından sıklıkla kullanılan ancak uygun bulunmayan kelime tercihleridir. El sanatlarına ilişkin dosya metinlerinde bu kelimelerin kullanımı ile sıkça karşılaşırız.

Bosna Hersek tarafından 2014 yılında Temsilî Liste'ye kaydettirilen Zmijanje nakışına ilişkin aday dosyada kullanılan "otantik" ve "orijinal" kelimelerinin kullanımından kaçınılması ve Sözleşme'nin ruhuna uygun kelimelerin tercih edilmesi konusunda Taraf Devlet uyarılmıştır (<https://ich.unesco.org/en/decisions/9.COM/10.7>). Ancak sorun dosyalarda kullanılan bu kelimelerin ardında yatan bakış açısında aranmalıdır. Bosna Hersek'in aday dosyasına bakıldığında "bu sanatı uygulayan ve sürdüren kadınların görevi otantikliğe bağlı kalmak, tekniğin orijinallğine saygı göstermek kişisel eklemeler ve değiştirmeler yapmaksızın unsura saygı göstermek" (Nomination File No: 00990, s.4) olarak belirlenir. Sözleşme'nin tanımında da vurgulandığı gibi sürekli bir biçimde yeniden yaratılan uygulamalar ve gelenekler üzerine odaklanan bir Sözleşme'den ziyade zamanın belli bir döneminde dondurulmuş ve kalmış bir geleneğin donduğu zamandaki biçimiyle sürdürülmesi beklentisi endişe vericidir. Dolayısıyla salt kelime tercihleri değil, bu kelime tercihlerinin

ardında yatan bakış açılarının değiştirilmesi gerekmektedir. Taraf Devletin belirli kelimeleri kullanmamaya davet edilmesi ancak unsurun Liste'ye kaydedilmesinin üzerinde ayrıca düşünülmesi gerekmektedir. Bu noktada unsuru aktaran topluluğun unsuru ne şekilde aktarmayı uygun bulduğuna yalnızca topluluğun kendisinin karar verebileceği ve bu tercihe saygı duyulması gerektiği hatırlanmalıdır.

Bir diğer hatalı dil kullanımı, Ukrayna'nın halk süsleme sanatı fenomenini olarak dekoratif resim adlı dosyada karşımıza çıkar. 2013 yılında Temsilî Liste'ye alınan resim sanatının aday dosyasında, unsurun Temsilî Liste'ye kaydının bu sanatın otantikliğini korumaya yardım edeceği vurgusu vardır (Nomination File No: 00893, s. 11). Komite yine uygun kelime kullanımının önemini hatırlatır (<https://ich.unesco.org/en/decisions/8.COM/8.29>). 2017 yılında İtalya'nın Temsilî Liste'ye sunduğu Neapolitan "Pizzaiuolo" sanatına ilişkin dosyada kullanılan "otantiklik," "sahte," coğrafi "köken" gibi somut olmayan kültürel miras üzerine özel sahiplik vurgularını ifade eden kavramlar ve kelimeler kullanmaktan kaçınmaları gerektiği Taraf Devlete hatırlatılır. Bunun yanında otantikliği korumayı amaçlayan koruma önlemlerinin Sözleşme'nin ruhuyla ve yaşayan mirasın gelişmekte olan doğasıyla çeliştiği ifade edilir (<https://ich.unesco.org/en/decisions/12.COM/11.B.17>). Chiara Bortolotto, somut olmayan kültürel miras ile otantiklik algısı arasındaki ilişkinin giriftliğinden bahsederek "kapasite geliştirme, dosya yazımı talimatları ve uygun olmayan kelime kullanımı

konusundaki kuralların oluşturulmasında UNESCO belgelerinden “otantiklik” kavramını nihayetinde silebileceğimizi ancak bu kelimenin taşıdığı değerlerin miras söyleminden koparıp atılamayacağını çünkü birbirleri ile yakından ilişkili olduklarına” dikkat çekerek bir bakıma Taraf Devletlerin zihninden otantikliğe ilişkin algıları silmenin zorluğunu vurgular (2013: 78).

El sanatları sonucunda üretilen ürünlerin “idealize edilen, belirlenen, üzerinde uzlaşılan” ürünlere, biçimlere, tekniklere uyum göstermemesi “geleniğin bozulması” olarak değerlendirilir. Taraf Devletler geleniği sabitleyerek ve belirledikleri biçimlerin, tekniklerin, motiflerin aktarılmasını sağlayarak mirası doğru ve olması gerektiği biçimde koruduklarını düşünürler. Harriet Deacon ve Rieks Smeets, 1972 Sözleşmesi’nin aksine otantiklik kavramını reddeden SOKÜM Sözleşmesi’nin Uygulama Yönergesi’nde topluluk merkezli bir otantiklik uygulamasına yönelik bir bakış açısının dolaylı yoldan onayladığını belirtirler. SOKÜM unsurlarıyla ilgili toplulukların kendilerinin otantiklik kavramını terk etme konusunda çoğunlukla gönülsüz davrandıklarını ileri sürerler (2013: 14).

SOKÜM Sözleşmesi’nde listelere kaydedilen bütün el sanatları unsurlarının zamanın bir yerinde sabitlenip kalmış unsurlar olduğunu söylemek elbette haksızlık olacaktır. Listelerde el sanatları ile ilgili unsurların bir kısmının modern yaşamın bir parçası hâline gelebilmesi için yapılacaklara ilişkin fikir önerileri de kayıtlıdır. Yaşayan mirası görebileceğimiz bu

örneklerin yanında hatırı sayılır bir oranda sabitlenmiş geleneksel el sanatları ile de karşılaşırız. SOKÜM Sözleşmesi yaşayan miras unsurlarının sürdürülmesi ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamayı hedeflese de Taraf Devletlerin el sanatlarının bazı dönemlerinin ve biçimlerinin değiştirilmeden aktarılmasını arzu ettikleri görülmektedir. Bu da miras unsurlarını sınırlı bir grup arasında yaşayan ve aktarılan müzeli bir eyleme dönüştürmektedir. Listelere kaydedilmek üzere dosya hazırlayan Taraf Devletler; geleneksel, otantik gibi kavramlara bakışları ve bu kavramlara ilişkin algıları, folklor disiplininin gelen koluma anlayışları, 1972 Sözleşmesi’nin otantik ve evrensel değer vurguları gibi faktörlerden etkilenerek hazırladıkları dosya metinlerinde mirasın yaşayan doğasından ziyade arkaikliğini öne çıkarırlar. Bu durum Sözleşme’nin amaç ve hedefleriyle çelişir. Sözleşme kapsamında ele alınan el sanatları, insanlığın binlerce yılda oluşturduğu bir bilgi olmasının yanında ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğe hizmet eden bir miras alanıdır. Bu mirasın geçmişte nasıl yaşadığından ziyade bugün nasıl yaşadığı ya da yaşatılabileceği yönünde gerçekçi deneyimlerin dosya metinlerinde verilmesi el sanatlarının dünya genelinde karşılaştıkları “ortak” sorunlara karşın “ortak aklın” çalıştırılmasını kolaylaştıracaktır. Bu nedenle Taraf Devletlerin hazırladıkları dosyalarda el sanatlarının ne kadar eşsiz ve otantik olduğunu öne çıkarmaktansa bugüne kadar gelmeyi nasıl başardıklarını ortaya koymaları çok daha hayati ve değerlidir.

NOTLAR

- 1 SOKÜM Sözleşmesinin taslağının oluşturulmasına yönelik ilk toplantı 23-27 Eylül 2002 tarihleri arasında Paris'te gerçekleştirilmiştir.
- 2 Sözleşme'nin taslak yazımına ilişkin ikinci toplantısı 24 Şubat-1 Mart 2003 tarihleri arasında Paris'te gerçekleştirilir. Bu toplantıda, İspanya ve Belçika el sanatlarının ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürerler. Bu görüş İtalya tarafından desteklenir ve el sanatları geleneği İtalya tarafından dokumacılık, ahşap, demir, taş, kâğıt, seramik ve çömlekçilik, değerli metaller ve taşlar, yiyecek ve içecek yapımı olarak belirlenir. İtalya'nın bu önerisi, Japonya, Çin, Kosta Rika gibi ülkeler tarafından da desteklenir.
- 3 Üçüncü toplantı Paris'te 2-14 Haziran 2003 tarihinde gerçekleştirilir.
- 4 Prof. Dr. M. Öcal Oğuz, "Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras" başlıklı makalesinde *Somut olmayan* teriminin kullanımını, UNESCO'nun "obje" odaklı kültürel miras tanımları ve koruma yaklaşımlarının içinden ve "tepkisel" olarak doğduğuna dikkat çeker. UNESCO'nun bu Sözleşme'ye kadar kültürle ilgili en önemli belgeleri, tarihi eser veya mimari gibi "somut" yani İngilizce ifadeyle "tangible" ve Fransızca karşılığıyla "matériel" kültür ürünlerine odaklanmıştır. İlk kez bu Sözleşme ile -Sözleşme düzeyinde bir belge ile- materyali olmayan kültürün korunması hedeflenmiştir. (Oğuz 2013: 10-11).
- 5 Çiğdem Gününe ilişkin uygulamaların Üniversiteler ve belediyeler tarafından yeniden canlandırılmasına ilişkin bir analiz için bkz. M. Öcal Oğuz, "Çağdaş Kentte Bir Yeniden Canlandırma Örneği: Çiğdem Günü." *Millî Folklor*. 2014: 25-39.
- 6 Bu noktada Kimberly Hart'ın *Modernliği Dokumak* adlı kitabındaki bir örnek ufuk açıcı olacaktır. Hart, Manisa, Yuntdağı Örselli Köyünde Doğal Boya Araştırma ve Geliştirme Projesi çerçevesinde kurulan halıcılık kooperatifinde "geleneksel halıcılık" üzerine bir alan çalışması gerçekleştirir. Aynı bölgede alan çalışması yapan June Anderson'ın *Return to Tradition* kitabında "Bugün köylerde kullanılan halı dokuma teknolojisi, halıcılığın ilk dönemlerinde kullanılan teknolojiyle neredeyse aynıdır. Kadınlar hâlâ yün eğirmek için iğ kullanmakta, halılarını seleflerinin kullandığı tezgâhlarda dokumaktadırlar. Köylüler yine koyun kırpmakta, yünü taramakta, yün çilelerini boyamaktadırlar- tıpkı eski çağlardaki

selefleri gibi. Bu geleneksel halk yöntemleri bugüne dek hayatta kalmış, geçmişle kopmayan bir bağ oluşturmuştur." Şeklinde geçmişle idealize eden ve geleneği sabitleyen yaklaşımına dikkat çekerek gerçeğin hiç de öyle olmadığını şöyle ifade eder: "Doğru köylüler bugün de geçmişte olduğu gibi halı dokuyorlar, ama tasarımıyla işlevine ve pazarına kadar halılarla ilgili her şey değişti -hem de bir kez değil defalarca. Yuntdağ kooperatifinde, birkaç istisna haricinde, halı üretimi için tahtadan yapılmış geleneksel tezgâhlar yerine metal tezgâh kullanılıyor. Yün, makinelerde taranıyor, çünkü kimse bu ömür törpüsü işi elle yapıp zaman harcamak istemiyor. Boya, 19. Yüzyılda kimyasal boyalar yaygınlaşmadan önce kullanılan bitkilerden yapılıyor ama bunun tek sebebi Harald Böhmer'in doğal boya tekniklerini inceleyip Batı Anadolu köylülerine öğretmesi. Başka deyişle "geleneksel halk yöntemleri" çağdaş teknolojiyle, ücret-emek ilişkisiyle ve metalaşmış "geleneksel" köy halılarıyla ilişki içinde varlığını koruyor." Hart'a göre halıların dokuyan köylülerin anlatılarında "maddi değişim" önemli rol oynarken araştırmacıların, turistlerin ve tüccarların anlatılarında "gelenek" boy gösterir (Hart 2011: 27-28).

KAYNAKLAR

- Bortolotto, Chiara. "Authenticity: A Non-Criterion for Inscription on the Lists of UNESCO's Intangible Cultural Heritage Convention." *2013 IRCI Meeting on ICH - Evaluating the Inscription Criteria for the Two Lists of UNESCO's Intangible Cultural Heritage Convention*. Final Report. 2013: 73-79.
- "Consolidated Preliminary Draft Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage." 2003: 1-14. https://ich.unesco.org/en/events?categ=2005-2000&country=&keyword=&field_office=&domain=&safe_meas=&text= erişim tarihi: 5.10.2018.
- Deacon, H.J. - R. Smeets, "Authenticity, Value and Community Involvement in Heritage Management under the World Heritage and Intangible Heritage Conventions", *Heritage and Society*, Vol. 6 No. 2, November 2013: 1-15.
- "First Preliminary Draft of An International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage," 2002: 1-17. <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001270/127018e.pdf> erişim tarihi: 10.10.2018.

- Hart, Kimberly. *Modernliği Dokumak Bir Batı Anadolu Köyünde Hayat, Aşk, Emek*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.
<https://ich.unesco.org/en/decisions/12.COM/11.B.4>, Erişim tarihi: 10.10.2018.
<https://ich.unesco.org/en/decisions/9.COM/10.7>, Erişim tarihi: 10.10.2018.
<https://ich.unesco.org/en/decisions/8.COM/8.29>, Erişim tarihi: 10.10.2018.
<https://ich.unesco.org/en/decisions/12.COM/11.B.17>, Erişim tarihi: 09.10.2018.
- Jacobs, Marc. "Bruegel and Burke were here! Examining the criteria implicit in the UNESCO paradigm of safeguarding ICH: the first decade." *International Journal of Intangible Heritage*. S. 9, 2014: 100-118.
- Kuutma, Kristin. "Folklordan Somut Olmayan Mirasa." (çev. Ahmet Erman Aral). *SOKÜM Sözleşmesi: Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler*. (ed. M. Öcal Oğuz, Evrim Ölçer Özünel, Ahmet Erman Aral). Ankara: Geleneksel Yay. 2018: 9-24.
- Nomination File No: 00633. "Folk Art of the Matyó, Embroidery of a Traditional Community." <https://ich.unesco.org/en/RL/folk-art-of-the-matyó-embroidery-of-a-traditional-community-00633>, erişim tarihi 20.09.2018.
- Nomination File No: 00965. "The Tradition of Carpet-Making in Chiprovtsi." <https://ich.unesco.org/en/RL/the-tradition-of-carpet-making-in-chiprovtsi-00965>, erişim tarihi 22.09.2018.
- Nomination File No: 00990. "Zmijanje Embroidery." <https://ich.unesco.org/en/RL/zmijanje-embroidery-00990>, erişim tarihi: 10.09.2018.
- Nomination File No: 01001. "Washi, Craftsmanship of traditional Japanese hand-made paper." <https://ich.unesco.org/en/RL/washi-craftsmanship-of-traditional-japanese-hand-made-paper-01001>, erişim tarihi: 25.09.2018.
- Nomination File No: 01065. "Manufacture of Cowbells." <https://ich.unesco.org/en/USL/manufacture-of-cowbells-01065>, erişim tarihi: 18.09.2018.
- Nomination File No: 01197. Pinisi, Art of Boatbuilding in South Sulawesi. <https://ich.unesco.org/en/RL/pinisi-art-of-boatbuilding-in-south-sulawesi-01197>, erişim tarihi: 20.09.2018.
- Nomination File No: 01199. "Bisalhães Black Pottery Manufacturing Process." <https://ich.unesco.org/en/USL/bisalhaes-black-pottery-manufacturing-process-01199>, erişim tarihi: 15.09.2018.
- Nomination File No: 01261. "Al-Qatt Al-Asiri, Female Traditional Interior Wall Decoration in Asir." <https://ich.unesco.org/en/RL/al-qatt-al-asiri-female-traditional-interior-wall-decoration-in-asir-01261>, erişim tarihi: 19.09.2018.
- Nomination File No: 01288. "Konjic Woodcarving." <https://ich.unesco.org/en/RL/konjic-woodcarving-01288>, Erişim tarihi 19.09.2018.
- Ölçer Özünel, Evrim. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Karanlık Yüzleri: Turistifikasyon, Bağlamından Koparma, Millileştirme, Müzeifikasyon, Otantifikasyon ve Aşırı Ticarileşme" *Kültürel Mirasın Korunması Uluslararası Bursa Sempozyumu*, 2017.
- Oğuz, M. Öcal. "Çağdaş Kentte Bir Yeniden Canlandırma Örneği: Çiğdem Günü." *Millî Folklor*. 2014: 25-39.
- Oğuz, M. Öcal. "Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras". *Millî Folklor*, Yıl: 25, Sayı: 100, 2013: 5-13.
- "Second Session of the Intergovernmental Meeting of Experts on the Preliminary Draft Convention for The Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage," 2003. https://ich.unesco.org/en/events?categ=2005-2000&country=&keyword=&field_office=&domain=&safe_meas=&text= Erişim Tarihi, 07.10.2018.
- Skounti, Ahmed. "Otantik Yanılısama: İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası, Fas Deneşimi." (çev. Neslihan Avcı-Elçin Karaman). *SOKÜM Sözleşmesi: Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler*. (ed. M. Öcal Oğuz, Evrim Ölçer Özünel, Ahmet Erman Aral). Ankara: Geleneksel Yay. 2018: 137-154.
- "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi". *Millî Folklor*, Fr. Çev.: M. Öcal Oğuz, İng. Çev.: Yeliz Özay, Göz. Geç.: Pulat Tacar, Yıl: 17, Sayı: 65, 2005: 163-171.
- Su, Junjie. "Conceptualising the Subjective Authenticity of Intangible Cultural Heritage." *International Journal of Heritage Studies*, 24:9, 919-937, DOI: 10.1080/13527258.2018.1428662. <https://doi.org/10.1080/13527258.2018.1428662>, Erişim tarihi: 15.10.2018.
- UNESCO Evaluation of nominations for inscription in 2011 on the List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding (ITH/11/6.COM/CONF.206/8). <https://ich.unesco.org/doc/src/ITH-11-6.COM-CONF.206-8+Corr.+Add.-EN.pdf> 2011: 1-42. Erişim tarihi: 10.10.2018.